

Проф. др АЛЕКСАНДАР ВИДЕНОВИЋ*
Е-адреса: videnovic.a@gmail.com

Др МИЛОШ АРАНЂЕЛОВИЋ, научни сарадник
Е-адреса: mls.arandjelovic@gmail.com

Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
Булевар краља Александра 73/II, Београд, Србија

ПРИЛОГ ОБНОВИ СЕЛА: РЕДЕФИНИЦИЈА ТРЕТМАНА СТВОРЕНИХ ВРЕДНОСТИ У ЈАВНОМ ПРОСТОРУ РУРАЛНЕ СРБИЈЕ

САЖЕТАК: У склопу истраживања генералне потребе ревитализације проблематичног општег стања српских руралних простора, рукопис представља прилог интелектуалном осмишљавању метода и могућности реафирмације постојећих артефаката у сеоском простору. Предметни садржаји су

* Овај рад објављен је под насловом „Прилог ревитализацији села: афирмација значаја уметничких артефаката у руралним амбијентима Србије” у часопису *Зборник* (Музеј примењене уметности, Београд) у бр. 17/2021, 76–86. За потребе овог зборника рад је прерађен, преиначен и допуњен.

јавног карактера, претежно су лоцирани у центрима насеља, већина је у функционалном или егзистенцијалном проблему, и као такви, представљају парадигму статуса створених вредности у селима и слике општег социо-просторног стања у руралним подручјима Србије. Рукопис афирмише потребу за методолошким начинима рекултивације напуштених, неадекватно коришћених, а амбијентално и бонитетно вредних затворених и отворених садржаја у јавној сфери руралних насеља. Рукопис брани став да грађевински фонд у руралним подручјима представља потенцијал за задовољавање постојећих потреба, чувајући амбијенталне вредности простора и да није свуда неопходна изградња нових капацитета.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: рурални простор, ревитализација, јавни садржаји, реафирмација, амбијенталне вредности, брендирање, социјализујући простори

УВОД

Рукопис представља сагледавање појединих аспеката неопходности за јаком релацијом, условљеношћу и прожимањем два социо-просторна феномена: 1) реално стање руралног простора (посебно центара у селима) са потребом за његовом ревитализацијом и 2) реанимације, реафирмације или реактивирања створених јавних садржаја у тим истим амбијентима, као могућих иницијатора обнове идентитета и социјализације корисника, али и културолошког деловања на њих у просторно-естетском смислу. Паралелно се третирају два просторна аспекта: амбијент и појединачне створене вредности као његове кључне одреднице, укључујући њихову релацију, уклопљеност и уочене квалитете или недостатке. Претходно се осветљавају битни елементи проблема из угла савременог руризма, али и кроз историјски, социолошки и просторни оквир од значаја за уређење центара у селима.¹

¹ А. Виденовић (2017): *Обнова центара у руралним подручјима*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет.

У другом поглављу уочавају се главни аспекти уређења руралних простора Србије, па и центара у њима, са нагласком на појави декаденције у другој половини ХХ века.² Треће поглавље представља приказ реалних категорија села и њихових центара по значају у систему мреже насеља у Србији.³ Препознаје се категорија агломерација које имају потенцијале за развој и ревитализацију, у којима су по правилу у пристопној мери очувани елементи центритета и физичка структура јавних садржаја.⁴ Четврто поглавље јесте анализа историјских и социопросторних аспеката од значаја за приступ реафирмацији јавних садржаја у центрима села и руралним амбијентима.⁵

У петом поглављу приказане су четири идеје за интервенције у различитим центрима руралне Србије, свака са посебношћу приступа, коју детерминише специфичност сваког од садржаја и миљеа у коме се налази. Шесто поглавље презентује принципе, препоруке и аспекте за приступање реафирмацији створених јавних добара у амбијентима центара у селима, као потребу дизајнирања имица одређене средине, односно обнове идентитета и креирања карактера у савременом смислу, а у склопу ревитализације руралних подручја Србије.⁶ У седмом поглављу износе се сублимирана, завршна разматрања.

Рад претендује да аспектима проблематике која се износи, отвори извесне теме у погледу поновног коришћења

² И. Марић (2015): *Регионализам у српској модерној архитекттури*, Београд: ИАУС.

³ М. Митровић (2015): *Села у Србији, њихове структуре и проблеми одрживог развоја*, Београд: РЗС.

⁴ А. Причард, Н. Морган, Р. Прајд (2015): *Destinacija kao brend: upravljanje reputacijom mesta*, Београд: Клио.

⁵ С. Шљукић, Д. Јанковић (2015): *Село у социолошком ојегалу*, Нови Сад, Mediterran Publishing.

⁶ В. Petrović, I. Rašković (2011): *Tradicija, tranzicija: upotreba nasleđa u arhitekturi*, Београд: Архитектонски факултет – Orion Art – Институт за архитектуру и урбанизам Србије.

створених вредности у селима Србије. Рационално понашање у свим сферама живота које све изгледније предстоји, претпоставља стварање извесних смерница у погледу обнове, санације и поновног коришћења грађених структура, првенствено онима који су позвани да приступе таквим реализацијама.⁷

АСПЕКТИ УРЕЂЕЊА ЦЕНТАРА У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА СРБИЈЕ

У Србији је питање уређења руралних подручја у савременом добу условљавано нормираним правилима (регулатива, планови, власништво, струка), а од самог настанка насеобина и неписаним (менталитет, понашање у простору, култура сећања и свест о уређењу животне средине, патријархални односи и воља појединца или групе).⁸ Уређење јавног простора до Другог светског рата пратило је цивилизацијска кретања, с обзиром на то што се ослањало на укорењени и разрађени капиталистички друштвени систем и традиционалне облике понашања.⁹ Од тада до данас, најпре променом политичког система у социјалистички, а онда и појавом колективног власништва и упливом идеологије и наметнутих вредности, долази до деградације норми и односа према простору.

Урушавањем вишедеценијских навика и правила понашања, од краја XX века до данас, долази до транзиционих процеса, ратова, пада система вредности и нестанка добрих пракси.¹⁰

⁷ А. Виденовић, М. Аранђеловић (2019): *Нови знакови у њределима: реафирмација њриродних и створених вредности*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет.

⁸ А. Videnović (1996): *Crna Trava: život, kriza i nada*, Beograd: Zaduzbina Andrejević.

⁹ А. Бркић (1992): *Знакови у камену: српска модерна архитектура: 1930–1980*, Београд: Савез архитектата Србије.

¹⁰ В. А. Милић (1992): *Архитектура: есеји о архитектури*, Нови Сад: Матица српска.

Појавом либералног капитализма и наметањем глобалистичке доктрине, које прати смишљено обезвређивање традиционалних вредности друштава са прикривеним циљем затирања идентитета и посебности целих народа и њихових култура, дошло је до кризе у свим сферама живота, па и у односу према створеним вредностима у простору.

Просторне тенденције из времена: 1) првобитних урбанизација вароши и зачетака руралних центритета, током XIX и у првој половини XX века; 2) урбанизовања вароши и романтичне представе аутентичних села (Прилог 1) у периоду између светских ратова; 3) изградње нових насеља, а занемаривања историјских језгара градова, и стагнације и декаденције у традиционалном селу, у другој половини XX века, нагомилавали су амбијенталне супротности насеља Србије.¹¹

У дисконтинуитету развоја насеља, намеће се питање приступа уређењу руралних простора уопште, а посебно стратегије која би ефикасно ублажила контрасте у руралним амбијентима. У просторно-амбијенталном смислу, парадоксално, најмање су страдала (нису девастирана погрешним приступом уређењу) насеља, локалитети, или амбијенталне целине у које се у периоду после Другог Светског рата најмање улагало.¹²

СЕЛА У МРЕЖИ НАСЕЉА СРБИЈЕ – РЕВИТАЛИЗАЦИЈА ЦЕНТАРА И САДРЖАЈА У ЊИМА

Сагледавајући хијерархијске релације у мрежи насеља Србије, може се констатовати радикална разлика између реалности и планских пројекција које никада нису остварене.

¹¹ М. С. Филиповић (1991): *Човек међу људима*, Београд: СКЗ.

¹² Г. Бабић, М. Аранђеловић, А. Виденовић: *Препознајете ли боје: уметничка остварења професора архитектуре Божидара Пејровића*, Београд: Архитектонски факултет.

У тим, пре неколико деценија, осмишљеним сценаријима развоја, очекивања су представљана пирамидалним шемама, са неколико нивоа – категорија насеља.¹³ Посматрано од основе пирамиде, најнижи ниво су примарна сеоска насеља без јавних функција, а тиме и елемената центритета. Она се у великом броју гасе – нестају, и њихово трајање мери се дужином живота преосталих старачких домаћинстава. Већина ових села садржи солидно очуван грађевински фонд, који се на организован начин у савременом приступу може даље користити са нешто измењеном наменом од стране нових корисника у смислу научно засноване савремене агрокултуре, чиме би се незавидна судбина села незнатно ублажила.

На нивоу изнад примарних у систему насеља, без значајно богатијих садржаја, налазе се села са сеоским центрима. Мада не сва, ова насеља имају веће шансе за опстанак уз савремено планирање и сагледане потенцијале и ограничења, уз покушај стварања препознатљивог имица као и позиционирања у мрежи насеља које представља спону – неопходну карику од виших ка нижим категоријама насеља. Села са сеоским центром су изразито интересантна са становишта потребе амбијенталног уређења, анализе постојећих и предлагања могућих нових функција у оквиру постојеће структуре јавних садржаја. Код ових насеља, центри најчешће већ поседују неке елементе наслеђеног имица, меморијских елемената, саборности, манифестационог или јавног карактера, који су и те како подложни даљем дефинисању и контекстуализацији.

Од насеља треће категорије у поменутој хијерархији, очекивало се више од онога што су се она остварила као „центри заједница сеоских насеља”. Замишљени као центри којима

¹³ Ђ. Simonović (1976): *Sistemi seoskih naselja u užoj Srbiji: malo selo, razbijeno seosko naselje, sistemi naselja u regionu*, Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

Прилој 1. Урбанизовања вароши и романтичне представе аутентичних села

ће гравитирати ниже категорије насеља, они су најчешће постајали предграђа без сопственог идентитета, а многи су наставили да егзистирају као субурбане творевине које су превазишле карактер села, али нису достигла ниво малог града. Ова категорија насеља захтева промишљен приступ уређењу простора, где је елиминисање неприкладних појава у амбијентима и урбанизација постојећег, вишеструко важнија активност од стварања нових структура.

На врху хијерархије су градови. Многи од њих су у стагнацији у погледу достигнутог урбанитета. Њихове стихијне урбанизације, уз неприкладну просторну артикулацију, знатно су уназадиле естетику простора и формирале квазиурбане средине.

За многа од насеља из категорије села са сеоским центром, и мањи број оних из ниже или више категорије, могу се констатовати добри предуслови за урбанизацију на здравим основама. У том смислу, отвара се потреба за уређивањем њихових јавних, мање или више функционално дефинисаних централних простора и затечене грађене и амбијенталне структуре, на којима се може потврдити извесност ревитализације. Традиционална амбијенталност руралних насељина које имају шансу за опстанак и развој, нарушавана у другој половини XX века, захтева деликатност у приступу и

искуство архитектата и других посвећеника у покушају обнове и налажења изгубљеног континуитета.¹⁴

СОЦИОПРОСТОРНИ И ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТИ ЈАВНИХ САДРЖАЈА У ЦЕНТРИМА СЕЛА СРБИЈЕ

Села у Србији егзистирала су у дуготрајним спонтано формираним социолошким и просторним оквирима. Промене у начину живота, од настанка до радикалног прекида традиционалне парадигме средином XX века, диктирале су друштвене и просторне односе. Огромна већина територије у селима је стамбено-пољопривредног карактера, па је положај јавних садржаја дефинисан још у самој генези: 1) првобитно код културних места или записа;¹⁵ 2) преко спонтаног формирања центара у оквиру природних ограничења које условљава терен; 3) у приближним геометријским срединама физичке структуре планских насеља; 4) на изузетним или знаменитим локацијама.¹⁶

Обележја – знакови првобитних тачака окупљања, ако нису била природна (дрво-запис, раскршће, камен, узвишење или истакнуто место), била су својеврсни вернакуларни артефакти, створени руком народног аутора, надахнути духовним и обичајним карактеристикама одређеног друштвеног миљеа.¹⁷

Од Другог светског рата рурални простори Србије занемаривани су у сваком смислу. Идеологија фаворизовања радништва у односу на сељаштво резултирала је игнорисањем

¹⁴ Н. Пешић-Максимовић (1984): *Сјоменичке вредности сеоских центара у Србији*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

¹⁵ С. Новаковић (1982): *Историја и традиција*, Београд: СКЗ.

¹⁶ Б. Којић (1973): *Сеоска архитектура и руризам*, Београд: ИАУС.

¹⁷ Н. Пешић-Максимовић, *н. д.*

села, чак и у домену основних функционалних и инфраструктурних потреба.¹⁸ Сеоски простор, било да је грађен или је доминантно натуралан, функционисао је стихијно, без намере власти да се њиме бави планерски. Сеоска насеља и њихови центри по генези се деле на планске и спонтане. Развој и једних и других у функционалном и естетском погледу, од половине XX века, одвијао се у највећој мери спонтано. Три су основна вида планских интервенција тадашњих власти у центрима сеоских насеља и сва три су заснована на идеолошким премисама:

- Масовна изградња задружних домова, по угледу на совјетске колхозе, по типским пројектима за различите величине села, у циљу индоктринације житеља, а посебно омладине, а у духу популаризације актуелне идеологије. Ови су објекти имали и своју корисност, засновану на рационалном привредном размишљању. Иако данас рапидно пропадају и нестају, веома су актуелни по питању ревитализације и могућој улози у обнови села;¹⁹
- Изградња најнеопходније инфраструктуре, која није заснивана на системском унапређењу насеља, већ се, у оквиру захвата на ширим подручјима, последично нашло користи за сама насеља и њихове територије. Симптоматична, а могло би се карактерисати и као смишљена интервенција, била је изградња естетски и габаритно проблематичних трафостаница. Као по правилу, постављане су тако да сметају, на јавном земљишту од значаја, где су представљале препреку за функционално и уметнички – надахнуто уређење сеоских центара (Прилог 1).

¹⁸ А. Виденовић (2017): *Обнова центара у руралним подручјима*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет.

¹⁹ М. Аранђеловић, А. Виденовић (2016): „Друштвени значај задружних домова у постсоцијалистичком контексту”, *Зборник Мајице српске за друштво науке*, 159–160: 947–960.

- Споменици, спомен-обележја и бисте, посвећени учесницима и жртвама Другог светског рата, који су постављани у оквирима постојећих сеоских проширења, платоа, традиционално подразумеваних места окупљања, или зелених површина, у маниру соцреализма, без естетских и парковско-функционалних императива и дубље уметничке симболике.

Са становишта артефаката који су од значаја у смислу заштите градитељског наслеђа, у центрима руралних насеља Србије, најчешће се могу затећи изванредни примери стамбених, економских или јавних објеката, који представљају важне елементе у постизању континуитета структуре насеља и омогућавању њиховог унапређења и ревитализације (мензулане, кафане, среске куће, суднице, општинске куће, коначи, ханови, механе, школе, цркве, задружни домови, дућани, воденице...)²⁰

ИДЕЈЕ ЗА ПРИСТУП ИНТЕРВЕНЦИЈАМА У ЦЕНТРИМА РУРАЛНИХ ПРОСТОРА СРБИЈЕ

Четири идеје за интервенције на јавним садржајима и просторима у центрима села (Доња Каменица, Власина Рид, Дејан и као атипичан Салаш Александрово) приказују се са критичког гледишта аутора, у циљу сагледавања појединих аспеката проблематике која се анализира овим рукописом. Сваку од идеја реализовали су студенти Архитектонског факултета Универзитета у Београду, у оквиру наставе на тему „Архитектонског пројектовања у руралним подручјима”.²¹

Село Доња Каменица код Књажевца (Прилог 2) у свом центру на заравни брда (на риду), осим школе, задружног дома,

²⁰ Н. Пешић-Максимовић, *н. г.*

²¹ А. Виденовић, М. Аранђеловић, *Нови знакови.*

Прилој 2. Село Доња Каменица код Књажевца

месне канцеларије, неколико занимљивих стамбених објеката и споменика ратницима 1912–1918, садржи и цркву посвећену Пресветој Богородици из прве четвртине XIV века, која је необичне архитектуре и која је заштићена као грађитељска баштина од изузетног значаја – споменик културе. Пример се овде наводи као изузетно амбијентално вредан простор, који би у даљем уређењу уз ревитализацију, пренамену и активирање профаних садржаја, као и конзерваторске радове на цркви, могао да доживи значајне промене. Идеја да се простор дефинише као динамична сцена, са својим фронталним експонираним делом, као контраст статичности и вечности цркве, чиме се ствара услов за стециште културе у миљеу мале средине, што представља креативну провокацију. Додатно би се истакле појединачне вредности сачуваних грађевина, а у туристичком смислу формирао би се реперни брендирани амбијент у коме би боравак и посета постали ствар престижа и стандарда попут многих сличних места културе.²²

Насеље Власина Рид, некада је било општина на власинској висоравни, а данас је део територије Општине Сурдулица и Пчињског округа на северозападном делу Власинског језера. Сам центар села (некада административно и трговачко

²² Исто.

Прилог 3. Насеље Власина Рид

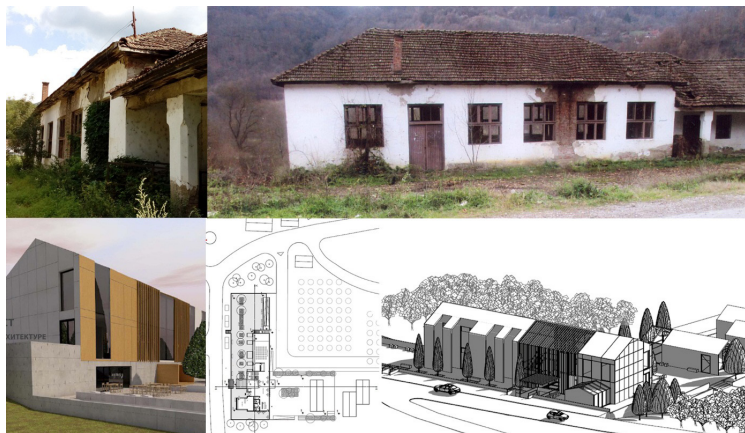

средиште) је најистакнутија логична целина, са, сада напуштеним и девастираним јавним објектима (хотел, школа, црква, пошта, месна канцеларија, стара механа, чесма...) (Прилог 3). Постављен је на истакнутој заравни (одакле вероватно и потиче назив Рид), са изузетним визурама, нарочито са платоа испред цркве према језеру, и као такав, својом позицијом, садржајима и континуитетом поседује највећи потенцијал за ревитализацију и опстанак функције центријетета у овој области. Идеја која предлаже полицентричност или стварање више амбијената различитог карактера (комерцијално – услужни и духовно – културни центар) у оквиру структуре малог насеља, а на својим природним локацијама, омогућава да цела агломерација добије свој јаснији карактер и јасно визуелно и функционално кристалише своје даље потребе за уређењем.²³

Дејан је насеље у Србији (Прилог 4) у Општини Власотинце у Јабланичком округу (400 становника) у брдско-планинском подручју, позиционирано дуж пута који води ка

²³ Исто.

Прилој 4. Насеље Дејан (Општина Власотинце, Јабланички округ)

Власинском језеру. Поседује потенцијал у туристичком смислу, као место успутног одморишта, преноћишта или већег значаја у административном смислу, па је пожељно започињање генерисања различитих садржаја. Центар насеља као фокусна тачка мноштва околних малих насеобина, као главну грађевину има некадашњи Задружни дом у чијем је саставу била месна канцеларија, продавница, сала за приредбе и културна дешавања, а данас је у стању ерозије као опомена на последице неадекватног третмана. Пред студенте је постављен задатак реконструкције, обнове, и адаптације овог објекта у другу намену.²⁴ Идеја приказаног пројекта је транспарентност, уз очување нематеријалних вредности и карактера сеоских насеља. Поновни пласман културе, а тиме и информисаности, омогућава да се држи корак са временом, умањује изолованост од реалне слике стварности, не ускраћује новине

²⁴ А. Виденовић, М. Аранђеловић (2022): *Јавно у руралном: Реафирмација*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет.

које се тичу живота на селу уопште, али се могу односити и на уже проблематике попут пољопривредне производње. Садржаји културе су иницијатори подизања свести становништва, који носе мисију непосредног или индиректног успостављања бољих услова живота у руралним срединама.

Прилој 5. Салаш (Војводина, Панонска низија)

Салаше су самостална сеоска домаћинства (Прилог 5) са стамбеном и економском функцијом, карактеристична за Панонску низију, лоцирана у непосредној близини пољопривредног земљишта. На њима су чланови, или читаве породице, живеle током године у жеку радова у пољу, а некада и стално. Задатак намењен студентима био је ревитализација и програмско осавремењавање (реконструкција, пренамена, адаптација, доградња, надградња, ремоделација...) постојеће групације – физичке структуре старог салаша у оквиру приградске територије насеља Александрово код Суботице на северу Бачке (Србија). Ови облици специјалног живота и рада ван насебина били су организовани за породичне

потребе. Велики број њих је у Војводини адаптиран у туристичко-угоститељске и смештајне намене, уз задржавање минимума пољопривреде у комерцијалне сврхе. Идеја која је овде илустрована, претвара постојеће имање у Кампус постдипломских студија друштвених наука. У приступном већем делу, простор је полуотворен ка спољашности и функционално је усмерен на боравак, исхрану и смештај корисника кампуса. У другом, мањем и интимнијем делу, постављени су простори за рад, едукацију и студијске програме. Овим се програм из сфере приватног, отиснуо у подручје социјализације и јавне намене, са жељеном намером ревитализације градитељске баштине и очувања идентитетског места.²⁵

ПРИНЦИПИ И ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАФИРМАЦИЈУ СТВОРЕНИХ ЈАВНИХ САДРЖАЈА

Већ је констатована потреба за суптилном обновом и ревитализацијом села која осим функционалних и амбијенталних вредности, имају прилику за даљи развој. Подразумева се да приступ уређењу руралних насеља треба да буде другачији од стагнације у претходним раздобљима. Уређење јавних простора захвалније је заснивати на низу мањих интервенција, на редукованим, делимично већ дефинисаним просторима, који могу постати оригинални човекомерни амбијенти у оквиру насеља. Препоручљиво је избегавати интервенције на поземима већих размера чији су исходи несразмерни окружењу. Реализација мањих подухвата може резултирати низом нових кадрирања слика простора, који обједињено делујући мењају и афирмишу визуелни доживљај насеља.

Постојеће физичке структуре (од габаритно значајних зграда, до симболичних обележја), створене у ранијим раз-

²⁵ А. Виденовић и М. Аранђеловић, *Нови знакови*.

добљима у било ком идеолошком миљеу, интелигентно је уважити, адекватно визуелно адаптирати у амбијент, и остварити интеракцију самог артефакта и корисника јавног простора. Није искључено ако је могуће, измештање створених вредности како би се оне поставиле у повољнији контекст, у циљу унапређења просторних квалитета, никако као чин елиминације и идеолошке дисквалификације.

Ако се прихвати теза да не постоје средине, насеља, миљеи, окружења или регије без специфичних одређења или карактеристика, обележја или посебности (особине становништва, делатност, традиција, догађаји, личности...), пожељно их је претворити у предност у погледу стварања препознатљивости одређеног локалитета (бренда) и трајно га утиснути у јавни простор, реализацијом уметничког виђења те посебности, и коначно, остављањем визуелног трага о томе у јавном окружењу.²⁶

За начелно осмишљавање подухвата морало би да се подразумева ангажовање истакнутих личности различитих вокација које би, без обзира на то да ли су пореклом из одређене средине, снагом свог искуства и реномеа, биле у обавези да поставе правила будућег интервенисања у простору, водећи рачуна о сваком аспекту осећања добре мере, прикладности, специфичности средине, осетљивости повода и примерености онога што се од реализатора очекује. Осмишљавање реафирмације простора, меморијала, артефаката, уметничких елемената, морају креирати проверени уметници, са решењима изабраним на конкурсима или провереним кроз идејне фазе реализације. Уважавање племенитости неговања културе сећања, али и осетљивости задатка, може се изразити и чином уступања реализације уметницима који су се на сличним задацима већ потврдили.

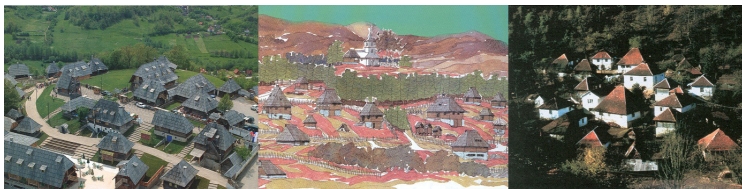
²⁶ Ф. Каниц (1986): *Србија, земља и становништво*, Београд: Српска књижевна задруга.

Логично је и пожељно из процеса реафирмације уређења простора и постављања уметничких интервенција у њему елиминисати неквалификоване, који се самоиницијативно осећају позваним да предлажу, сугеришу, па и да одлучују о исходу подухвата. Снагом аргумената економске или политичке моћи, чест је случај наметања мишљења појединаца који нису позвани да у деликатним проблемима амбијенталног и визуелног уређења простора имају пресудан утицај. Као и у другим сферама креативних послова, задатак оних који су одабрани да се њима баве није интровертан, већ у најбољем смислу мора бити рефлективан на оне којима је подухват намењен. Реализатори су у обавези да директно (едукацијом) или индиректно (снагом идеје или њеном експресијом и естетиком) утичу на уживаоце, кориснике или учеснике у просторној реализацији како би они спонтано постали њихов логични активни чинилац.

Ствараоци новог у јавним просторима чувари су онога што је у простору затечено и вредно, не само са становишта заштите споменика културе, него и амбијентално, меморијски, ликовно-естетски, традиционално-културолошки, па и материјално. Уважавањем и пажљивим уклапањем у створене и природне вредности, доносиоци промена стичу повеће средине у којој делују, сламајући традиционалну конзервативност руралног становништва.

Небрига према јавном простору је последица трајања накарадног става да је оно што је у општем власништву – туђе, а не на корист свих. Однос неодговорности према јавним вредностима могуће је правдати недостатком васпитања, идеолошким неслагањем или одсуством санкција, али остаје проблем, и неминовно је наметање обавезе коректног односа према јавним садржајима како би уређење простора пратиле цивилизацијске норме.

Прилој б.

Организација и реализација чувања и реафирмације створених вредности, доноси потребу за намером, вољом и упорношћу најчешће једног посвећеног и образованог појединца, или мање групе око њега као стожера идеје и жеље за остварењем циља. У атмосфери у којој се иницијативе за постизањем естетике јавног простора у намери јачања идентитета и културе сећања чине готово немогућим, њихова реализација је истински подухват, својствен ретким ентузијастима.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА – НЕКОЛИКО СУМИРАЈУЋИХ РАЗМИШЉАЊА

У насељима руралних подручја Србије неминовне су промене. Оне ће се догодити или постепено током дужег времена, или у краћем раздобљу као последица поновног откривања села као могућег оквира живота. Било би идеално када се не би поновиле грешке из прошлости, када би се промене дочекале спремно како се селима, малим варошима и руралном простору уопште, не би давао значај који они својим карактером не могу да прихвате. За села је важан логичан просторни развој, неговање посебности, поштовање мере, амбијенталности и естетике мале и складне средине.²⁷ Руралним

²⁷ М. Аранђеловић, А. Виденовић (2018): „Традиција као подстицај савременој архитектури у руралним областима”, *Израдња*, 72 (1–3): 9–14.

насељима, посебно у просторима центара, потребно је промишљено уређење, које интервенцијама не би угрозило њихов карактер и специфичну амбијенталност, нарочито тамо где је она сачувана (Прилог 6).

Уређење сеоских амбијената најчешће у центрима, било би могуће започети инверзно од уобичајене праксе – од мањих захвата, на пример, од регулације тока реке кроз центар, или од израде партера, постављања мобилијара, уметничких артефаката, осветљења и уклапања интервенција са околном структуром насеља. Даље уређење могло би се односити на ширење захвата кроз отворене просторе и елементе урбанитета у њима, истовремено са рециклажом (обновом и променом намене) некоришћених јавних објеката. Тиме би центри почели да функционишу као мале оазе уређених простора у функцији афирмације одређене регије, њених продуката, потенцијала и квалитета, као могућа садржајно осмишљена станишта на путевима различитих видова савременог туризма.

Из позиције ексклузивитета, који је из разних разлога резервисан за градове, селу се намеће улога инфериорног места. Добар пример представља Међавник (Дрвенград) који се налази на Мокрој гори на обронцима Таре. У њему се одржавају четири годишња фестивала културе и целогодишња организација живота. Овај феномен доказује да је у селу (грађеном у даху, попут филмске сценографије) и руралном окружењу, могуће направити изузетно посећени локалитет. Притом је потребно имати у виду да се читав концепт заснива на културној и уметничкој матрици, од организованих дешавања до сценографије.

Српска села поседују ресурсе у својим центрима и уз домишљати маркетинг могу се издићи на ниво самоодржања уз формирање нуклеуса развоја туризма и других услуга у локалним срединама. У тај се подухват може кренути од уметности у најширем смислу речи, дизајна, архитектуре,

партерног уређења, речју, од малих захвата који би покренули крупније промене.

Prof. ALEKSANDAR VIDENović, PhD

E-mail: videnovic.a@gmail.com

MILOŠ ARANĐELOVIĆ, PhD, research associate

E-mail: mls.arandjelovic@gmail.com

University of Belgrade, Faculty of Architecture

Bulevar Kralja Aleksandra 73/II, Belgrade, Serbia

CONTRIBUTION TO VILLAGE RENEWAL:
REDEFINING THE TREATMENT OF CREATED VALUES
IN THE PUBLIC SPACE OF RURAL SERBIA

SUMMARY: As part of research into the general need for revitalization of the problematic general condition of Serbian rural areas, the manuscript is a contribution to the intellectual design of methods and the possibility of reaffirming existing artifacts in rural areas. The contents that is the subject of the work is for public purposes and is mostly connected to the settlement centres. Most of them are in a functional or existential problem, and as such they represent a paradigm of the status of created values in the villages and a picture of the general socio-spatial situation in rural areas of Serbia. A large part of the physical structure of public facilities in villages is collapsing due to non-use or inadequate use. By changing the purpose and using them in the spirit of modern functional requirements and tendencies, these spaces could be preserved, which would achieve material savings and try to modernize life in the villages, creating the nucleus of a new socialization. The manuscript affirms the need for methodological ways of recultivation of abandoned, inadequately used, and environmentally and credit-worthy closed and open structures in the public sphere of rural settlements. The manuscript presents four examples of reaffirmation of

public contents in different rural areas of Serbia, through the projects of Master's students at the Faculty of Architecture in Belgrade. The contents are completely different in their earlier purposes within the settlement, but also in anticipated functions and character of use. The manuscript defends the position that the construction fund in rural areas represents the appropriate potential for existing needs, preserving the ambient values of the space and that the construction of new capacities is not necessary everywhere.

KEYWORDS: Rural space, revitalization, public facilities, reaffirmation, ambient values, branding, socialization spaces